

Rumantsch: Cultura populara, instituziuns e medias, identitad

«Cuntrasts» da la Televisiun Rumantscha sin DVD, part 14

Ina vita per il passà – in purtret dad Alfons Maissen

Alfons Maissen ha vivì bunamain l'entir 20avel tschientaner. Gia quai è impressiunant. Maissen ha er passentà si'entira lunga vita cun rimnar objects, guaffens, mobiglias, ma cunzunt er scrits, fotografias e plunas da chanzuns. In stgazi unic pudain nus engraziar a la premura e perseveranza da Maissen. El èsi ch'ha tegnì en salv ina gronda part da nosa ierta culturala. «Ina vita per il passà», aveva l'autur Gieri Venzin numnà ses purtret filmic ch'el ha fatg l'onn 2001, curt avant la mort dad Alfons Maissen. («Sas anc?», emissiun dals 16 d'avust 2015; redacziun: Gieri Venzin).

La chantadura tschocca

Igl ha dà in temp senza plattas, radio ed i-pod, in temp, nua ch'ins stueva chantar sez, sch'ins vuleva udir ina chanzun. In temp cura che la chanzun era omnipresenta. I vegniva chantà dapertut: chanzuns da cumià, da nozzas, da chatscha, chanzuns da laschar encrecher, chanzuns da guerra, chanzuns da Nossadonna e sa chapescha da

tut il temp chanzuns d'amur. En il decurs dal 20avel tschientaner svanescha la chanzun pli e pli or dals vitgs rumantschs. Per ch'ella na svaneschia betg dal tut, van differents rimnaders da chanzuns or en ils vitgs e nodan notas e texts, fan registraziuns da tun e fotografieschan chantaduras e chantadurs. In da quels rimnaders è stà il scienzià Alfons Maissen ch'è mort il 2003. Alfons Maissen ha rimnà durant sia vita radund 2000 chanzuns. Sia chantadura preferida era la chantadura tschorva Maria Petschen da Mustér. Sco quai che l'autur dal film ha pudì sa persuader durant la realisaziun da ses film, sa regordan ils da Mustér anc bain da lur convischina legendara. (Emissiun dals 24 d'avrigl 2011, redacziun: Gieri Venzin, er cumpari en vendita).

La rassa stgarlatta – las Engiadinaisas e lur costum

Per in costum da festa engiadinaisa dovran ins 3,5 x 1,5 meters taila da

launa cotschna, 170 centimeters saida naira e piz da murinellas. Ma in costum è bler dapli che la summa da sias parts. Quai è adina stà uschia: dal temp dals mercenaris e pastiziers fin al temp dals turisticchers e politicchers. Purtà el han las dunnas engiadinaisas. Cun Tina Cuorad da Lavin, Nataglia e Madlaina Clagluna d'Ardez, Edith Spiller da Scuol e Romana Ganzoni da Samedan fa Isabelle Jaeger in viadi tras il temp – a la tschertga dal costum engiadinaisa en la vita da las Engiadinaisas. (Emissiun dals 14 da favrer 2010, redacziun: Isabelle Jaeger).

100 onns Jon Pult

Jon Pult avess cumplenì ils 3 d'avust 2011 100 onns. «Jon Pult è stà in dals interessants activists ed ambassadurs dal moviment rumantsch dal 20avel tschientaner», di Rico Valär, romanist ed autur d'in cudesch davart Pult. «Pleds e scrits» ha num sia monografia gist cumparida. Ed ella cuntegna precis quai: Pleds che Jon Pult ha tegnì, artitgels che Jon Pult ha scrit durant sia vita, bunamain adina davart il rumantsch. Tranter tut quest material datti natiralmain er contribuziuns che Pult ha già fatg per la Televisiun Rumantscha. Ina da quellas è in purtret dal celebrà musicist e cumponist engiadinaisa Otto Barblan da l'onn 1972. («Sas anc?», emissiun dals 7 d'avust 2011).

«Ei para dis».

Alexi Decurtins e sia passiu per la lingua rumantscha

«La lingua rumantscha è in paradìs», aveva ditg Pader Placi a Spescha. Alexi Decurtins admirava l'enconuschent pader benedictin. «Ei para dis», tuna identic e vul dir en sursilvan «i fa di», ed i vegn cler er per la cultura rumantscha. Sco schefredactur dal Dicziunari Rumantsch Grischun ha Alexi Decurtins manà sia passiu per la lingua rumantscha ad ina perfecziun maisterila. Ma quest'amur per la lingua n'è betg tschessada cun l'ir dals onns. Suentar sia pensiu cumpara il «Niev vocabulari romontsch». Oz, cun 86 onns, è Decurtins anc adina entusiastamain vi da la lavur. Il «Lexicon romontsch cumparativ» voluminus cumpara proximamain. Co che Alexi Decurtins viva per la cultura rumantscha, è il tema principal da l'emissiun «Ei para dis».

Costum engiadinaisa.

FOTO: PD

(Emissiun dals 3 da matg 2009, redacziun: Arnold Rauch).

«Il pionier» – regurdanzas a Tista Murk

El è stà ina da las persunas las pli engaschadas en il mund rumantsch dal 20avel tschientaner. E surtut ha el inizià e fullà via sin blers champs dal moviment rumantsch: en il teater popular, la litteratura, las bibliotecas, il radio e la televisiun. Tista Murk,

naschì avant 100 onns a Müstair e mort il 1992 a Trun en Surselva. Ma tgi era questa personalitad rumantscha? E tge ha ella insomma prestà en tut las domenas da ses engaschament? – En occasiun dal 100avel anniversari da Tista Murk è Arnold Rauch sa mess a la tschertga da fastiz e da perditgas da questa personalitad. Perquai ha el chavà ora bler material filmic or dals archivs da RTR. El è sa chapescha i a filmar en Val Müstair, tranter auter en Chasa Jaura e tar sia chasa paterna, però er a Trun en il davos domicil da Tista Murk. Ed el è perfin i a Winterthur, nua che la nova biblioteca da la Scol'auta per scienzas applitgadas ha survegñ quest onn il num «Haus Tista-Murk». Sin ses viadi da retschertga enavos en il temp ha l'autur per l'ina chattà instituziuns iniziadas da Tista Murk che funcziunan anc adina. Ma surtut ha el scuntrà persunas che sa regordan anc cun admiraziun da Tista Murk, da quest «praticher universal». (Emissiun dals 12 d'avrigl 2015, redacziun: Arnold Rauch).

In'idea torta – l'emprima emissiu da la Televisiun Rumantscha

Dumengia, ils 17 da favrer 1963: la Televisiun Svizra emetta l'emprim Balcun tort da la Televisiun Rumantscha. «Il maletg ei staus fuostgs e furmiclus», ha scrit da lez temp la «Gasetta Romontscha». Ed er il «Fögl Ladin» ha crittigà: «Vus avais do ün purtret dals Rumantschs tuottafat unilaterel». Dapi il 1963 en las emissiuns sa midadas e cunquai er ils parairis. 50 onns Televisiun Rumantscha, motiv avunda per RTR da raquintar 50 istorgias en radio, televisiun e sin l'internet. Deplorablmain

existan be intgins fragments da las duas emprimas emissiuns dal Balcun tort da l'onn 1963. Las moderaziuns da Luisa Famos n'èn deplorablmain betg pli da chattar en ils archivs da l'entira SRG SSR. En la memoria èn questas emprimas emissiuns tuttina anc – ils Cuntrasts van a la tschertga da persunas che sa regordan anc dals emprim purtrets rumantschs en la Televisiun Svizra. (Emissiun dals 17 da favrer 2013, redacziun: Susanna Fanzun).

Festivar 50 onns Televisiun Rumantscha

Ils 17 da favrer 1963 ha il studio da Turitg emess l'emprima emissiu rumantscha, il «Balcun tort». Per festivar quest giubileum ha la Televisiun Rumantscha envidà passa 300 giasts ad ina festa. Persunas ch'han lavurà davant e davos la camera, persunas rumantschas, ma er na Rumantsch(a)s ch'han cun lur savida e simpatia sustegnì la Televisiun Rumantscha. L'act festiv preschenta las tschintg decadas da la Televisiun Rumantscha cun films, pleds, musica e reminiscenzas, cun moderaturas e moderatur actuals ed anteriurs. Ils Cuntrasts mussan las ivettas da questa festa. (Emissiun dals 25 d'avust 2013).

Il Muschkito – mustgin, mustgun u pitgalain

Dumengia saira, ils 11 da november 1990, curt suenter las sis, emetta la Televisiun Rumantscha per l'emprima giada il magazin «Muschkito». Cun tempo vegnan preschentadas istorgias e contribuziuns piztgantas. En mira èn l'uvestg Haas, Heidi, Bernard Cathomas u ils condoms rumantschs. Il «Muschkito» daventa per trais onns il stgarnuz da surpraisas da la TR, in'emissiun ch'irritescha, fascinescha e chaschuna stgandel. Ed ella survegñ il predicat «l'emissiun la pli garmadia ed innovativa da tut ils programs da la SRG/SSR.» Nus dain in sguard en noss archivs e discurren cun ils redactors da quella giada. (Emissiun dals 24 da favrer 2013, redacziun: Guadench Dazzi).

Canorta – Resuns d'in viadi rumantsch

L'experientscha persunala ha stimulà Aline Suter da far in film davart la lingua rumantscha. Rumantsch, l'ierta linguistica da sia mamma e tatta, ha ella gia emprendì durant si'uffanza ch'ella ha passentà en la Svizra franzosa. Pli tard ha ella svilupà per questa part da si'identitad in interes exprimì. Céline Carroidro s'interessescha er per quest tema ed ha fatg ina scolaziun da documentalista. Uschia han las duas reschissuras decidì da far ensem in film. Durant las lavurs da filmar è sa furmà il giavisch tar las reschissuras da far enconuschent il film a quellas persunas ch'èn pertutgadas directamain da la tematica: als Rumantschs sez. «Canorta» exprima la charezza da las duas auturas per tun e musicalitad, ma el exprima er l'experientscha persunala dad Aline Suter. (Emissiun dals 24 da favrer 2013, redacziun: Aline Suter / Céline Carroidro).

La preschentaziun:

«Cuntrasts» da la Televisiun Rumantscha: Films emess ils onns 2007–2015, accessibels en la Biblioteca chantunala en format DVD.

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=4733
www.chattà.ch

Chasa RTR a Cuir.

FOTO: PD